

NAGY LAJOS KIRÁLY ISMERETLEN KÉRVÉNYE AZ ÖNB COD. 2042 JELZETŰ KÓDEXÉBEN

Adalék az Anjou-kori capella regia gyakorlatához

Az Osztrák Nemzeti Könyvtár Cod. 2042 jelzettel VIII. Bonifác pápa *Decretalium liber sextus cum apparatu Johannis Andreae* és *Johannes Andreae Arbor consanquinitatis et affinitatis* című műveket tartalmazó, a 14. század 50-es éveire datált, Niccolo di Giacomo da Bologna műhelyében illusztrált kódexet őriz, amely bizonyíthatóan 1576 óta van az egykori császári könyvtár állományában.

Sem az osztrák, sem a hazai szakirodalom eddig nem foglalkozott a kódexhez hozzákötött pergamenlapon lévő bejegyzésekkel, és így a művészettörténész Berkovits Ilona több évtizeddel ezelőtti téves kodikológiai megállapításait átvéve, az 1340-es években Bolognában kánonjogi tanulmányokat folytató Uzsai János, egri olvasókanonok személyéhez kapcsolta a kódexet.¹

A kódexhez a 15. századi magyarországi bekötéskor hozzákötöttek egy 2 fólióból álló pergamenívet. Ennek az 1. f. recto oldalán több bejegyzés olvasható. Ezek figyelembevételével pontosítható a kódex magyarországi használatának helye, és a használók köre is meghatározható. A 14. századi bejegyzések sorrendileg a következők:

- a.) bejegyzés a középkori szentírásmagyarázat egyik módszeréről,
- b.) Nagy Lajos király kérvénye a pápához egy házassággal kapcsolatos felmentés érdekében és
- c.) a kódexhez készült tartalommutató.

A bejegyzések között döntő jelentőségű a *supplicatio*. Nagy Lajos megbízottja utján – utólagos diszpenzáció kérésével – fordult a pápához egyik katolikus rokon lányának a szerb király fiával kötött házasságának ügyében. A kérés előterjesztője ismertette a magyar király helyzetét, aki pogány és szakadár népek között uralkodott és ellenük háborút is viselt („...*in medio perversarum nacionum consitutus poganorumque ferocitate sceptus...*”). A pápa előtt ismeretes volt, hogy a király a katolikus hit hű védelmezője, és ezért kérte, hogy a pápa hagyja jóvá beleegyezését a házassághoz. A kérvény benyújtója két pontban foglalta össze a király indokait: „*Ad porrigendam autem huiusmodi supplicationem Sanctitati Vestre dominum meum plura inducunt. Primo ceterorum mundi regum scandalorum evitacio ... tamquam iuris ignarii, si dominus meus contra suum veniret iuramentum, procul dubio scandalizarentur. Secundo suorum subditorum quietia*

¹ Kódexek a középkori Magyarországon. Kiállítás az OSzK-ban. Bp. 1985. N. 65. Magyarországi művészet 1300–1470 körül. I. Szerk. Marosi Ernő. Bp. 1987. 330. Az 1351-ben elhunyt egri olvasókanonok Uzsai János feltételezett tulajdonosságára ld. Körmendy Kinga: A 14–15. századi bolognai egyetem könyvkultúrájának egy magyar vonatkozású kódexe. Magyar Könyvszemle 110/1994/7–12.

fru... si aliud fieri contingerit inter Hungarie Gregorum et Racie regna nasscentur discordie, pululabunt querre et bella insurgent infinita...". E szerint a királyt több ok vezette a kérvény benyújtására. Először, ha az esküvel megerősített beleegyezését visszavonta volna, a botrány nem lett volna elkerülhető. Másodsor alattvalóinak nyugalmaról volt szó, mert ellenkező esetben Magyarország, valamint a görögök és szerbek országai között viszálykodás támad, amely vég nélküli háborúskodáshoz vezethetett volna. Ennek elkerülésére nyílt lehetősége a pápának a jogorvoslattal, azaz a felmentés megadásával, amely kiküszöbölhette a házassági akadályt: „*De quibus Sanctitati Vestre convenit remedio occurrere opportuno.*”²

A kánonjogi eljárásnak megfelelő, diszpenzációkérés háttérében Nagy Lajos balkáni politikája húzódott meg. A katolikus hittérítéssel egybekötött hadjáratok az ország déli határainál fekvő területek fölötti fennhatóság megszerzésére is irányultak. Ezek során hol szövetséges, hol ellenséges viszonyba került a bosnyák és a szerb uralkodókkal, akik politikájuk érdekében a pápa és a magyar király szövetségeseiként, a katolikus vallás támogatóiként, majd az orthodoxia híveiként, esetenként az eretnek bogumilok támogatásával, ellenségként léptek fel. E politikájuk egyik eszköze volt a házasságkötésekkel megerősített, rokoni kapcsolatok létesítése.

Nagy Lajos több balkáni háborúban próbált egyértelmű helyzetet teremteni, de döntő fölényt sohasem sikerült kiharcolnia. A tervezett nápolyi hadjárat miatt pedig igyekezett a déli határok nyugalmit biztosítani 1346-ban.³ A III. Dusán István (1331–1355) szerb uralkodóval megkötött békéhez kapcsolódhat a magyar király kérvénye, amelynek tartalmáról sem a hazai, sem a délvidéki forrásanyagban nincs említés.

A kérvényben Dusán István a görögök és szerbek császáráként, fia pedig a szerbek királyaként van említve. Ez azt bizonyítja, hogy a keltezetlen *supplicatio* csak 1346 után íródhatott, mert ekkor koronáztatta magát III. Dusán István Úszkubben a görögök császárává, és ruházta át a szerb királyi címet Uros fiára.⁴ Úgy látszik, a szakadárnak számító szerb uralkodó – fia számára történő katolikus feleség választásával is – hatalmi helyzetét kívánta megerősíteni. Engel Pál véleménye szerint ez a házasság az 1446/1447-ben létrejött békekötés egyik feltétele lehetett.⁵

A szerb király fiának magyarországi érdekeltségű házasságkötésére a nyomtatott vatikáni forrásokban, VI. Kelemen (1342–1352) és VI. Ince (1352–1362) kérvénykönyveiben sem találunk utalást.⁶ A kérvényben az esetleges előterjesztési formájára azonban következtethetünk a római kúria szabályozott ügyintézés-

² Köszönöm Borsa Ivánnak a *supplicatio* olvasatához nyújtott lényeges segítségét és tanácsait.

³ Hóman Bálint–Szekfű Gyula: Magyar történet. II. Bp. 1936. 185.

⁴ Uo. 160. – Jireček, Constantin: Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien. Studien zur Kulturgeschichte des 13–15. Jahrhunderts. Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaft in Wien. Bd. LVI. Wien, 1912. 11.

⁵ Köszönöm Engel Pálnak a kérvényben tárgyalt történelmi esemény tisztázásához nyújtott szakmai segítségét. Véleménye szerint a kérvény elsősorban a középkori szerb–vatikáni kapcsolatok miatt jelentős.

⁶ Vö. Bossányi Árpád: Regesta supplicationum 1342–1394. I–II. Bp. 1916–1918. Fraknói Vilmos: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékekkel. I. Bp. 1901.

séből⁷ és a hasonló felmentéskérésekből.⁸ Számunkra most nem ezek politikai indítékai az érdekesek, hanem a formai megoldás a lényeges.

A kérvényeket a szignálás után, az érdemi döntéskor látta el keltezéssel a cancellaria apostolica erre hivatott tisztviselője, a datarius. A kérvények a beadáskor datálatlanok voltak.⁹ Ezért keltezetlen a Bécsben őrzött kódexhez hozzátűkött supplicatio is. Szövegéből arra is következtethetünk, hogy – követe útján – először szóbelileg terjesztette elő a király. Megbízottja egyszerűen és röviden kívánta előadni ura kérésének indokait. „*Sed que locuturus sum simpliciter dicam et factum domini mei breviter proponam...*”¹⁰ Az országos fontosságú kérés megfogalmazása, szóbeli és írásbeli előterjesztése a műfaj legrangosabb megvalósítását követelte meg. Írásbeli megformálása a magyarországi latinitás szempontjából is jelentősnek mondható, mert bizonyíthatóan magyarországi megfogalmazása volt a kérésnek, és nem a hivatalos kúriai prokurator formularium alapján megszerkesztett beadványról van esetünkben szó. A kérés szóbeli előterjesztője csak a király közvetlen környezetéből kerülhetett ki, hiszen kényes diplomáciai feladatot kellett megoldania. Meg kellett győznie a pápát, hogy a férjhezadott leány megmarad a katolikus hitben, és azt megőrzi: „*Ita tamen quod predicta illustris puella in catholica fide remanens ... per omnia fidei observet...*”, és ezért a pápa a házassági akadály alól adja meg a felmentést: „... *in predicto matrimoniali contractui submodo, qui premittitur, facto consensus Vestre Sanctitatis prebentes apostolica auctoritate dispensative ipsum dignemini absolvere.*” Ezekkel az érvekkel alátámasztott kérés gyakorlatilag a békekötés egyik jogi biztosítékát, a házasságkérés érvényességét volt hivatva megszerezni.

Nagy Lajos diplomáciai feladatokkal a capella regia tisztségviselőit, a comes capellae regiae illetve a királyi káplánokat bízta meg.¹¹ Az Anjou-kori jogi intézmények kutatói tisztázták a capella regia működési területét, tisztségviselőit.

⁷ Frenz, Thomas: Die Kanzlei der Päpste der Hochrenaissance 1471–1527. Tübingen, 1986. Bibliothek des Deutschen Instituts in Rom. Bd. 63. 91–103. Lukcsics Pál: XV. századi pápák oklevelei. I. Bp. 1931. 8–14. Olaszországi magyar oklevéltár I.

⁸ Theiner, August: Vetera monumenta historica Hungarum sacram illustrantia. II. Romae. 1860. N. CXXIX. Megtagadja Albert osztrák herceg és Erzsébet hercegnő esetében a pápa a diszpenzációt, de engedélyezi Durazzói Károly és Margit esetében „*contrahendo pro bono et pace regni Siciliae.*” Theiner i.m. N. CLXXIX. Nagy Lajos ezekben az esetekben a rokonsági fokozatok miatti házasságkötési akadály alól kér mentesítést rokonai számára.

⁹ Lukcsics i.m. 11. Abban az esetben, ha a pápa a kérelmet elvetette, nem szignálták és nem is regisztrálták. Természetes egy királyi kérvényre a pápa mindig adott választ. Vö. 8. jegyzet.

¹⁰ Arra is gondolhatunk, hogy ez az írásbeli beterjesztés nem történt meg, és szövegünk ennek a szóbeli előadásnak a rögzítése. Ezért kerüljük a fogalmazvány kifejezést, mert a források hiányossága miatt a supplicatio tényleges sorsát nem ismerjük. Feljegyzésének még formula jellegét is tulajdoníthatunk, hiszen a felette lévő bejegyzésnek is van egy emlékezet rögzítő – segédlet jellege. A szóbeli előterjesztésre ld. Körmeny i.m. 10. 38. jegyzet

¹¹ Gárdonyi Albert: A királyi titkos cancellária eredete Magyarországon. Századok 48/1914/98.

Ennek során megállapították, hogy Nagy Lajos „...valóságos diplomáciai iskolát teremtett a királyi capella tagjaiból.”¹²

A bolognai és a páduai egyetemen végzett, kánonjogi grádussal is rendelkező királyi káplánok diplomáciai tevékenysége eddig csak a nyomtatásban megjelent vatikáni forrásokból volt ismeretes. Hazai forrásanyagból a hiteles helyi működés volt nyomonkövethető.¹³ Ez a *supplicatio* a *capella regia* diplomáciai tevékenységének jelenleg ismert egyetlen hazai írásbeli emléke.

A királyi kápolnában a fentiekén kívül egyházi feladatokat is elláttak, amelyek a szóbeliséghez kapcsolták a kápolna tagjainak működését. Említettük, hogy a *supplicatio* fölött összefoglalás olvasható a bibliamagyarázat egyik középkori módszeréről. A szentírásmagyarázat nemcsak a teológia egyik ága volt, hanem a mindennapos lelképásztori gyakorlatban a prédikáció alapja, így az *ars predicandi* nélkülözhetetlen része. Bejegyzésünk a szentírás-magyarázatban az írásértelmezés hármas felosztású módszerét rögzítette: „*Nota quod triplex est sensus seu intellectus in dicta scriptura: videlicet allegoricus, tropologicus et anagogicus.*” Ezt követően ismertette a magyarázati módok jellemzőit. Ez a hármas felosztású írásértelmezés a patrisztikus hagyományra ment vissza, a skolasztika előtti időszak módszerét követve. A 13. században a *triplex sensus spiritualis* kifejezés Bonaventuránál volt megtalálható, és a ferences iskolázottságra utalt.¹⁴ Elterjedését az egyetemeken is taglalt *forma predicandi* is elősegítette, és az egyetemjárásokkal vált széleskörűvé.¹⁵ A 14. század első felétől már a skolasztikus hagyományokra épülő, négyes felosztású írásértelmezés volt használatosabb,¹⁶ így bejegyzésünk egy korábbi korszakhoz kapcsolódott. A latin nyelvű bibliamagyarázat az egyetemet járt egyháziak ismeretanyagába tartozott bele, a kevésbé képzettek számára népnyelvű magyarázatokat állítottak össze.¹⁷

Az ÖNB Cod. 2042 jelzetű kódexe, a pergamen előzéklapon olvasható bejegyzésekkel az Anjou-kori *capella regia* működésének eddig ismeretlen emlékeit őrzi. A kódex és a pergamen előzéklap 15. századi összekötése azonban a közös, az államigazgatás központjában való használatot is bizonyítja.¹⁸

¹² Bónis György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp. 1971. 34–35. 42.

¹³ Kumorovitz L. Bernát: A királyi kápolnaispán oklevéladó működése. /A királyi kancellária fejlődése a XIV–XV. század fordulóján./ Regnum 5/1942–43/455–497. Uő: Osztályok, címek, rangok és hatáskörök alakulása I. Lajos király kancelláriájában. In Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Szerk. Székely György. Bp. 1984. 293–330.

¹⁴ Lexikon des Mittelalters. Bd. II. Bibel. Geschichte der Auslegung. 51–58. Sp. Különösen 52–55 Sp. – Lubac, Henri: Exegese médiévale. Tom. II. Première partie. Paris, 1959. 421–422. – Uő: Der geistige Sinn der Schrift. Einsiedeln, 1952. 14–20. Christ heute 2. Reihe 50.

¹⁵ Charland, Th. M. O. P.: Artes praedicandi. Contribution a l’histoire de la rhétorique au moyen age. Paris–Ottawa, 1936. 110. Publications de l’Institut d’études médiévales d’Ottawa. VII.

¹⁶ Lexikon des Mittelalters i.h. 55. Sp.

¹⁷ Főképpen német nyelvterületen találunk erre számos példát. Linsenmayer, Anton: Geschichte der Predigt in Deutschland von Karl dem Grossen bis zum Ausgange des vierzehnten Jahrhunderts, München, 1886. 174, 191–192.

¹⁸ Körmendy i.m. 11–13.

Függelék

A supplicatio szövege a pergamenlap használtsága miatt több helyen erősen kopott.¹⁹ A közreadásában a helyreállíthatatlan szöveget pontozással, a kiegészítést //, a felesleges betűket ( ), a javasolt olvasatot (?) módon jelöltük. A sorkezdetet a / jellel és megfelelő sorszámossal láttuk el. A rövidítések feloldását nem jelöltük. A kis és nagy betűk következetlen használatát mai helyesírás szerint javítottuk.

1. Sanctissime pater universalis ecclesie Summe pontifex, qui solium glorie triumphatis et in trono apostolorum celsitudinis optinetis, qui etc. cuncta iura positiva in vestris (poenis ?) /2 (armario ?) /conser/vatis, audire dignemini, que in conspectum Vestre Sanctitatis proponam et quia iuxta legum sanctiones intelligentibus brevis est amica et sermonum uber /3 tas /est/ noverca , cum autem sint necessaria momenta verborum, ut caput de ... (se ?) ampliorem, non utar pictorato fastu verborum, sed que locuturus sum, simpli /4 citer dicam et factum domini mei breviter proponam hoc tenore, quod cum excellentissimus princeps Ludovicus divina gratia Hungarorum aliarumque plurimarum gentium /5 rex Beatitudinis Vestre filius humilis ac devotus in medio perversarum nationum constitutus paganorumque ferocitate (sceptus ?) quodam tempore contra quosdam suos /6 emulos suorum videlicet /r/egnorum invasores in e/x/p(p)editione proficis(s)ci necessitate huiusmodi eodem tempore per Stephanum se Gregorum imperatorem appellansem et omni/s/ Servie /7 ipsius filium Servie seu Racie regem se scribentem, confinia sui regni in uni ... (velle ?) cognovisset, prout suo regali congruit officio ... /8 in uno nolens (veritatibus ?) ... co iniuriam, ut per alium (sui ?) non sentiat molestiam. Cum predictis Stephanus, si fas dicere imperatorem Gregorum et regem ipsius /9 filio tregarum federa iuramento firmato iuviit sub tali peccato, quod quandam suam consanguineam ipso regi imperatori et filio in coniugem tradidit. Interve /10 niente contractu per verba spondere. Ita tamen quod predicta illustris puella /in/ catholica /fi/de remanens unam sanctam apostolicam videlicet ecclesiam extra quam /11 non est salus venia ... bus per omnia fidem observet, orthodoxiam ... in dictam non sine causa ut premittitur, sint factam. Quia tamen /12 sine apostolica auctoritate fuere acceptata , sine cuius licentia speciali predictus dominus meus Sanctitatis Vestre filius recognos(s)cens, ut verus catholicus et fidei cultor /13 premissa fieri non debuisset et se temere iurasse. Supplicat Beatitudinis Vestre clementissime /dominus/ meus in predicto matrimoniali contractui sub modo, qui premittitur, facto /14 consensum Vestre Sanctitatis prebentes apostolica auctoritate dispensative ipsum dignemini a/bsolve/re. Ad porrigendam autem huiusmodi supplicationem Sanctitati /15 Vestre dominum meum plura inducunt. Primo ceterorum mundi regum scandalorum evitacio ... tamquam iuris ignarii, si dominus meus contra suum veniret /16 iuramentum, procul dubio scandalizarentur. Secundo suorum subditorum quietam fru ... , si

¹⁹ Mikrofilmje MTAK Mf. 2778/II. Fotómásolata Körmendy i.m. 9.

aliud fieri contingerit inter Hungarie Gregorum et Racie /17 regna nas(s)centur discordie, pululabunt guerre et bella insurgent infinita. De quibus Sanctitati Vestre convenit remedio occurrere oportuno.

Szentírás-magyarázat

A szöveget a supplicatio szövegével azonos módon közöljük.

1. Nota quod triplex est sensus seu intellectus in dicta scriptura. Videlicet allegoricus, tropologicus et anagogicus. Allegoricus est quando unum scriptum indicatum aliud factum secundum quod credendum est. /2 Tropologicus seu moralis est quando per id quod factum est datur intelligi aliud quod faciendum est. Anagogia ... sursum ductio est, quando datur intelligi id quod desiderandum est scilicet eterna felicitas beatorum.